

Guri Hjeltnes *Avisoppgjøret etter 1945*

Illustrert av Finn Graff
Aschehoug & Co, Oslo 1990
407 sider; (Inb), pris kr

Vendepunktet kom den 25. september 1940.

Den dagen proklamerte rikskommissær Josef Terboven at han hadde utnevnt en kommisarisk (konstituert) regjering i Norge. Etter den dagen var frontlinjene klare. «Vårt demokratiske styresett skulle avskaffes og vårt samfunn nazifiseres med tvang», skriver J. Didriksen i boken «Industrien under hakekorset». En måneds tid tidligere var pressen blitt underlagt tysk sensur. Tyskerne etablerte et kontrollorgan under betegnelsen Presseabteilung i Oslo, nå var dette tydeligvis ikke nok.

Fra september 1940 overtok pressedirektoratet utøvelsen av en rekke forordninger som berørte norsk presse. Det var en lettelse for okkupasjonsmakten at nordmenn utførte grovarbeidet. Som oftest var det den lokale NS-presseleder som gjennomførte nyordningen av en avis ved å sette inn en NS-redaktør.

Talerør for nazismen?

Historikeren Guri Hjeltnes redegjør innledningsvis om hvordan norsk presse tilsynelatende uten motforestillinger allerede høsten 1940 gikk i okkupasjonsmaktens tjeneste som lydig redskap for nazistene. Avisens eiere i 1940 kan skjematisk deles inn i Arbeiderpartiets presse og den borgerlige presse. I en særstilling var de ganske få NS-avisene som «Fritt Folk» og de propagandistiske som f. eks. «Germaneren».

Resultatet av nazifiseringen ble i praksis at avisenes eiere fikk valget mellom å gi ut avisen, som naturligvis var underlagt den strengeste sensur, og med en kommisarisk redaktør, med andre ord en redaktør som arbeidet for det «nye» Norge, eller inndragning, stans, fast eller

midlertidig, bot og trakasseringer til man kom på linje med hva de nye myndigheter kunne akseptere. Avisenes spalter skulle i all utvelgelse av stoff være gjenomsyret av den nazistiske ånd.

Nedleggelse, eller?

Dersom eierne ikke gikk med på disse betingelser, var eierne kjent med alternativet. Dessuten var de ytterliggående sosialdemokratiske og kommunistiske aviser forbudt av åpenbare grunner. Det er av særlig interesse å merke seg at selv tyskerne forstod at det ikke gikk an å engang forsøke på å utgi en del typiske aviser i ny «ham».

En av de mest kompromissløse aviser i kampen mot nazifiseringen var Arbeider-Avisa i Trondheim, hvor Harald Langhelle var redaktør. Avisen ble stan- set i 1941, og redaktøren ble arrestert. Det er et tankeskott at det var de borgerlige avisene som viste størst unnfal- lenhet overfor de nye makthavere. Avisene hadde riktignok et ansvar for å bringe informasjon, samt var mange aviser, og også forretningslivet, avhengig av annonser og kunngjøringer fra myndighetene. Men, som Guri Hjeltnes skriver: «Det var landets avis nr 1, Aftenposten, de konservatives hovedorgan, som av okkupantene ble sett på som tyskernes hovedorgan i Norge».

Æresretten

Det norske avisbildet sommeren 1945 kan best karakteriseres med en uttalelse av Haakon Lie i boken «Skjebneår» fra 1985 hvor han skriver; «Arbeiderpressen lå med brukket rygg». Den mektige redaktør i Adressa (Adresseavisen-Trondheim) sa på sin side sin mening om «Arbeiderpressen som venter på våre penger».

I boken er avisoppgjøret beskrevet som et politisk oppgjør. Arbeiderpartiet krevde at myndighetene måtte yte erstatning til de aviser som var blitt skadelidende på grunn av sin faste, nasjonale holdning. Avisoppgjøret ble derfor både et økonomisk og moralsk oppgjør uten noen egentlig konsekvens for de berørte parter. Forfatteren peker ganske riktig på alle følelsesmessige sider av norske dagsavisers adferd og skjebne under den tyske okkupasjonen.

Norsk presse legger lakk på

Pr. 9. april 1940 utkom det ca 260 dagsaviser i Norge; 114 aviser fortsatte i alle krigsår, resten stan- set, «gikk inn» som det heter. Norsk Presseforbund opprettet en æresrett for å rette på de store økonomiske skjevheter avisene imellom. Noen offentlig straffesak ble i det hele tatt ikke reist, unntatt overfor «Fritt Folk». Andre norske pressefolk som

hadde dekket krigen fra tysk side, fotografer og krigskorrespondenter, ble stort sett dømt for landssvik og fremmed fronttjeneste (Frontkjemperparagrafen).

Dessuten ble det reist en prøvesak for høyesterett, og Guri Hjeltnes følger den saken meget detaljert med eksempler fra avisene Glåmdalen, Aftenposten og Adresseavisen. De tre avisenes sak er de eneste håndfaste reminenser fra det såkalte «avisoppgjøret», men mange enkeltpersoner syntes nok både den gang og idag at det var et merkelig oppgjør.

Hvis Leif Justers vise om den såkalte «Silkefronten» noen gang har hatt gyldighet, må det være om avisoppgjøret. Resultatet av oppgjøret ble ikke allment kjent. Etter fem års okkupasjon med sensur og inngrep, var norsk presse selv den første til å sette et informasjonslukk over oppgjøret med seg selv. Kanskje var J. Chr. Hauges ord avgjørende for at saken ble tiet i hjel? Han sa det slik i 1945: «Vi trengte avisene i overgangsfasen». Avisoppgjøret i Norge utartet til en heksejakt på gode, solide, nasjonale aviseiere (Ø. Danielsen 1969).

Pressens makt

Guri Hjeltnes unnlater å trekke konklusjonene av avisoppgjøret, men hun siterer Arne Kildal fra 1945: «Ingen del av vårt åndsliv visnet mer tragisk under vanstyret enn nettopp den frie norske pressen».

Pressens makt demonstreres tydelig i dagens situasjon, det være seg i Baltikum, i Afrika eller i Gulfen. Men enda en gang viser det seg at pressen bare kan fungere som korrektiv til den politiske ledelse når kriteriene for et liberalt styre er tilstede. Forfatteren viser gjennom sin meget detaljerte bok hvordan norsk presse sviktet vår nasjonale sak under okkupasjonen, samtidig som hun anfører svært mange årsaker til at det måtte gå slik. Ikke minst Finn Graffs mesterlige og ironiske tegninger setter tingene på sin rette plass.

Det er snart to hundre år siden den irske forfatter og politiker Edmund Burke satirisk påsto under en parlamentsdebatt at... «under oss sitter representanter for den fjerde statsmakt, pressen. Denne statsmakt er mektigere enn de tre andre.»

Av adskilligere nyere dato er redaktør Arve Solstads (Dagbladet) påminnelse til norske pressefolk om deres oppgave som vakthund og oppdrager av opinionen. «...Stortinget er blitt et åndelig parkeringshus. Når politikerne driver diletanteri, overtas arenaen av andre.» Pressens makt består i at den kan hindre de andre fra å nå sine ønskede maktposisjoner.

Svein Iversen